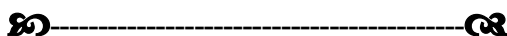

หลักภาวนา 4 กับการส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรยุคชีวิตวิถีใหม่*

PRINCIPLES OF BHAVANA 4 AND THE PROMOTION OF THE WORK OF PERSONNEL IN THE NEW NORMAL ERA

นิชาพัฒน์ คำดี

Nichaphat Kumdee

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: nichaphat.kumdee@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งนำเสนอหลักภาวนา 4 กับส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรยุคชีวิตวิถีใหม่ พบว่า หลักพุทธธรรมเป็นหลักความประพฤติที่ดีที่ชอบ หากบุคคลใดมีศีลธรรม ประจําใจหรือปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมก็ย่อมมีคุณธรรมและจริยธรรมติดตัวไปด้วยโดยจะแสดงออกเป็นพฤติกรรมของแต่ละคนต่อเมื่อมีการกิจหน้าที่ให้กระทำ สามารถนำมาปรับใช้ในการบูรณาการหลักพุทธจริยธรรม เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงาน ประกอบด้วย ศีลภาวนา คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น มีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมาย กายภาวนา คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น การรักษาความสะอาดรับผิดชอบต่องาน จิตภาวนา คือ การเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจ เช่น การบริหารสภาพจิตใจให้สงบ มีสติในการแก้ไขปัญหา และปัญญาภาวนา คือ การเสริมสร้างความรู้ ความคิดความเข้าใจ และการหยั่งรู้ความจริง เช่น การหมั่นหาความรู้เพิ่มพูนปัญญาให้ตนเองอยู่เสมอ

คำสำคัญ: หลักภาวนา 4; การปฏิบัติงาน; ชีวิตวิถีใหม่

Abstract

This academic article aimed to present the principles of Bhavana 4 and the promotion of the work of personnel in the New Normal Era. It was found that Buddhism is the principle of good behavior that one likes. If any person has a moral conscience or follow the principles of the Buddhadharma, there will be

*Received March 22, 2022; Revised May 17, 2022; Accepted July 2, 2022

virtue and ethics carried with them as behaviors. Each person only has a mission to do can apply the integration of Buddhist ethics to promote performance it consists of body meditation, which is self-care. Physically, one knows how to apply Sila meditation is to take care of yourself in relation to others. such as cleanliness and social responsibility. Body Bhavana is having a supportive relationship with the physical environment. For Cleanliness is socially responsible., And Wisdom is thoughts, understanding and insight into the truth. For example, constantly seeking knowledge to increase wisdom for oneself.

Keywords: Principles of Bhavana 4; Promotion of the Work; New Normal

บทนำ

ชีวิตวิถีใหม่ เป็นแนวทางที่หลาย ๆ คนจะต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการใช้ชีวิตประจำวัน ในช่วงไวรัส โควิด 19 ออกมาระบาดแล้วเปลี่ยนชีวิตไปอีกนาน ทำให้ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิตไปพร้อมกันทั่วโลกจากที่เคยออกจากบ้าน เพื่อไปทำงาน ไปโรงเรียน เราต้องหันมาทำทุกอย่างที่บ้าน หากมีความจำเป็นต้องออกจากบ้านไปซื้อของหรือแม้กระทั่งไปพบแพทย์ ก็ต้องใส่หน้ากากเพื่อป้องกันโรค ต้องเว้นระยะห่างสำหรับบุคคล ล้างมือบ่อย ๆ นานครั้งละ 20 วินาที หรือเช็ดมือด้วยแอลกอฮอล์ ๆ รวมถึงการปรับเปลี่ยนทางด้านธุรกิจและบริการต่าง ๆ ให้ทันต่อสถานการณ์ปัจจุบัน จึงต้องปรับเปลี่ยนไปสู่การเปิดระบบลงทะเบียนออนไลน์ การใช้ระบบซื้อขายและบริการทางออนไลน์ สิ่งนี้เกิดเป็นวิถีใหม่ในการดำรงชีวิต ซึ่งเมื่อเราจำต้องปฏิบัติกันเป็นปกติต่อเนื่องในระยะเวลาหนึ่งจนเกิดเป็นความพอใจในที่สุดทั้งหมดนี้ก็ได้กลายเป็น ชีวิตวิถีใหม่ ในสังคมซึ่งประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลัก ๆ ที่เปลี่ยนวิถีชีวิตไป (กระทรวงศึกษาธิการ วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, 2563)

พระพุทธศาสนาและหลักธรรมคำสั่งสอนเป็นเรื่องที่มีการกล่าวขาน และมีการประพฤติปฏิบัติกันมายาวนานหลายพันปีมาแล้วโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของศีลธรรม ซึ่งเป็นข้อกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคมที่ควรประพฤติปฏิบัติต่อกันและกัน ตลอดจนข้อห้ามที่ไม่ควรกระทำต่อสมาชิกในสังคมด้วยกันทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดความสงบสุขและความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคมโดยรวม ตลอดจนลัทธิความเชื่อถือต่าง ๆ ทั่วทุกมุมโลกล้วนเป็นที่มาของ การประพฤติปฏิบัติของมนุษย์แทบทั้งสิ้น บางข้อกำหนดมีมาตรการบังคับ แต่บางข้อกำหนด ก็เป็นเรื่องแนะนำให้ถือปฏิบัติซึ่งในระยะต่อมา เมื่อหลักปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของศาสนาแพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวางจนเป็นที่ยอมรับของมวลมนุษยชาติว่า หลักพุทธธรรมเป็นหลักความประพฤติที่ดีที่ชอบ หากบุคคลใดมีศีลธรรมประจำใจหรือปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมก็ย่อมมีคุณธรรมและจริยธรรมติดตัวไปด้วยโดยจะแสดงออกเป็นพฤติกรรมของแต่ละคนต่อเมื่อมีการกิจหน้าที่ให้กระทำ ซึ่งพิจารณาได้จากเจตนาธรรม การกระทำ และผลของ การกระทำ และในทางการเมือง

และการบริหารปกครองก็ได้ผนวกแนวทางปฏิบัติตามหลัก ศีลธรรมให้เป็นพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกระดับที่มีหน้าที่บริหารงานในองค์กร เนื่องจากว่าคุณธรรมและจริยธรรมของพนักงานและเจ้าหน้าที่รัฐ ถือว่าเป็นสิ่งที่ทุกคน จะต้องมติดัดไปตลอดในการปฏิบัติงาน นอกเหนือจากกฎระเบียบต่าง ๆ ตามข้อกำหนดกำหนดไว้เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติ (ปรัชญา เวสารัชช์, 2551)

สรุปได้ว่า ชีวิตวิถีใหม่ (ชีวิตวิถีใหม่) เป็นแนวทางที่หลาย ๆ คนจะต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการใช้ชีวิตประจำวัน ในช่วงการระบาดของไวรัสตัวนี้เปลี่ยนการใช้ชีวิตของประชาชนทั่วโลก ทำให้ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิตไปพร้อมกันทั่วโลก ในส่วนนี้ทุกคนจึงมีความจำเป็นที่จะนำหลักพุทธธรรม หรือหลัก ภาวนา 4 มาช่วยกล่อมเกลาคิดใจ คือ

1. กายภาวนา คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น การรักษาความสะอาดรับผิดชอบต่อสังคม
2. ศีลภาวนา คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น มีความรับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมาย
3. จิตภาวนา คือ การเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจ เช่น การบริหารสภาพจิตใจให้สงบ มีสติในการแก้ไขปัญหา
4. ปัญญาภาวนา คือ การเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจและการหยั่งรู้ความจริง เช่น การหมั่นหาความรู้เพิ่มพูนปัญญาให้ตนเองอยู่เสมอ

หลักภาวนา 4

ภาวนา 4 หมายถึง การเจริญ การทำให้เป็น ให้มีขึ้น การฝึกอบรม การพัฒนา : (Cultivation; Training; Development) (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2540) ได้แก่

1. กายภาวนา หมายถึง การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกับเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษให้กุศลกรรมงอกงาม ให้กุศลกรรมเสื่อมเสีย การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ: (Physical Development)
2. ศีลภาวนา หมายถึง การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน: (Moral Development)
3. จิตภาวนา หมายถึง การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิต ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงาม ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิและสดชื่นเบิกบานเป็นสุขผ่องใส เป็นต้น: (Cultivation of the heart; Emotional Development)

4. ปัญญาภาวนา หมายถึง การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้อำนาจ เข้าใจ สิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลก และชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

โดยหลักการแล้ว การนำเอาหลักของการมีส่วนร่วมมาใช้ในการส่งเสริมพัฒนาบุคลากร ให้มีความสามารถในการปฏิบัติงานหรือทำงานนั้นเป็นสิ่งที่ควรทำอย่างยิ่ง เนื่องจากจะส่งผลให้เกิดการทำงานเป็นทีมและมีผลลัพธ์ที่ทุกฝ่ายพึงพอใจ อีกประการหนึ่งการส่งเสริมบุคลากรโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรม คือ หลักภาวนา 4 ประกอบด้วย กายภาวนา การส่งเสริมด้านกาย สีลภาวนา การส่งเสริมด้านศีล จิตภาวนา การส่งเสริมด้านจิต และปัญญาภาวนา การส่งเสริมปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรนั้น สามารถสร้างบุคลากรให้มีความพร้อมที่จะปฏิบัติงานให้กับองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า การนำเอาหลักภาวนา 4 มาใช้ในการส่งเสริมพัฒนาบุคลากรให้มีความสามารถในการปฏิบัติงานหรือทำงานนั้นเป็นสิ่งที่ควรทำอย่างยิ่ง มีดังนี้

1. กายภาวนา คือ การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้อำนาจติดต่อกับงานที่รับผิดชอบ

2. ศีลภาวนา คือ การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ตั้งใจปฏิบัติตนให้ครบ ศีล 5 ข้อ

3. จิตภาวนา คือ การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิต ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญองกาม ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิและสดชื่นเบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

4. ปัญญาภาวนา คือ การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้อำนาจเข้าใจ สิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง และชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

การปฏิบัติงานของบุคลากรยุคชีวิตวิถีใหม่

การเปลี่ยนแปลงอย่างคาดการณ์ไม่ได้นี้จะเกิดขึ้นทั้งด้านบวกและด้านลบยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เหล่านี้ที่เราเรียกว่าความเป็นปกติในรูปแบบใหม่ หรือ ชีวิตวิถีใหม่ (บุญเรือน ทองทิพย์, 2563)

1. การปรับตัวของบริษัทและองค์กรต่าง ๆ (Digital Transformation) เข้ามาใช้อย่างมากไม่ว่าจะเป็นการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ ในการติดต่อสื่อสารกับคนในองค์กรหรือการสื่อสารกับลูกค้า การส่งสินค้า การรับส่ง หรือ ดิจิทัลต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลมาจากปีที่แล้ว ที่มีนวัตกรรม หรือเทคโนโลยีที่สร้างตลาด และ มูลค่าให้กับตัวผลิตภัณฑ์ที่ใช้เทคโนโลยี และส่งผลกระทบอย่างรุนแรง ต่อตลาดของผลิตภัณฑ์เดิม รวมทั้งอาจจะทำให้ธุรกิจที่ใช้เทคโนโลยีแบบเดิม ๆ ล้มหายตายจากไป ซึ่งต่างจากนวัตกรรมทั่วไปที่อาจจะเพียงช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ

เพิ่มคุณภาพของสินค้า หรือลดต้นทุนกระบวนการผลิตแบบเดิม ๆ (Disruptive Technology) มาเป็นตัวเร่งหลายองค์การที่เคยวางแผนที่จะนำเทคโนโลยีและระบบการทำงานแบบใหม่ ๆ มาใช้ ก็ได้นำมาปรับใช้อย่างรวดเร็วขึ้นในช่วงนี้

2. พฤติกรรมของมนุษย์ที่เปลี่ยนไปในชีวิตประจำวัน (Human Behavior) ซึ่งส่วนใหญ่ เราจะเห็นว่าเทคโนโลยีใหม่ ๆ หรือบริการที่เพิ่มความสะดวกสบาย ไม่ว่าจะเป็นการส่งอาหาร หรือการประชุมอบรมหรือสัมมนาผ่านระบบออนไลน์ และ แอปพลิเคชันต่าง ๆ ที่มักจะ แพร่หลาย แต่ในขณะนี้ต่างก็ใช้กันเป็นปกติแบบใหม่

3. การนำงานกลับมาทำที่บ้าน (Work from Home) จากเดิมที่องค์กรต่าง ๆ จะ ทำงานที่ทำงานมีการเพิ่มเติก เพิ่มออฟฟิศ เมื่อมีพนักงานใหม่เข้ามาเพิ่มมากขึ้นแต่เมื่อวิกฤติ โควิดมาทำให้การทำงานที่บ้าน เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วหลังจากที่หลาย ๆ คนเคย วางแผนมานานว่าจะให้มีการ แต่ตอนนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและมี ประสิทธิภาพ

4. กรอบความคิด (Mindset) คือ กระบวนการทางความคิดเป็นความเชื่อที่มีผลต่อ พฤติกรรมที่ฝังอยู่ในตัวมนุษย์แต่ไม่ได้แสดงออกชัดเจน ทำให้เกิดเป็นทัศนคติและประสบการณ์ ต่าง ๆ ในตัวมนุษย์ของคนที่ย้ายไปได้ด้วยวิกฤตินี้เองไม่ว่าจะเกี่ยวกับเรื่องงานที่เคยคิดว่า ตัวเองมีความสามารถแค่ไหนก็อย่าง แต่หลายคนสามารถที่จะทำงานได้หลายที่ เพื่อเลี้ยงชีพ เลี้ยง พ่อแม่และครอบครัวสามารถถึงความสามารถในการปรับเปลี่ยนตัวเอง ลด ละ อะไรหลาย ๆ อย่างลงและมีความเชื่อมั่นในตัวเองที่เพิ่มขึ้นจากการกลัวอดเราจะเห็นหลายๆอาชีพที่ไม่มียาน สามารถถอดหัวโขน ตำแหน่ง ภาพพจน์แล้วไปทำงานเพื่อเลี้ยงชีพได้ ไม่ว่าจะเป็นแอร์โฮสเตสมา ขายขนมปังปิ้งน้ำปั่นหรือผู้จัดการที่ตักงานมาขับรถวิ่งส่งอาหาร เป็นต้น เราสามารถทำอะไรได้ มากกว่าที่เราคิดก็ได้เห็นในวิกฤตินี้เองหลายคนเริ่มตระหนักรู้ในตัวเอง (Awareness) ว่าถ้าไม่ เปลี่ยนแปลงตัวเองไม่พัฒนาตัวเองให้ทันกับ การปรับตัวของบริษัทและองค์กรต่าง ๆ (Digital Transformation) อาจจะไปไม่รอดเริ่มมี Mindset ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงตัวเองอย่างจริงจัง

การบริหารงานอาจเกิดปัญหาอยู่บ้าง เช่น ปัญหาการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ยังไม่ ครบคลุมทุกพื้นที่ อันเนื่องมาจากกระบวนการบริหารจัดการ และขาดการบูรณาการการทำงานระหว่างหน่วยงาน (อริสรา อินยาศรี, 2553) ทั้งนี้ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมา จากการขาดการบูรณาการหลักการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ให้ประชาชนและผู้มีส่วนร่วมได้ ร่วมกันบริหารจัดการ และดำเนินการทำงาน อีกส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากการขาดการนำเอาหลัก พุทธจริยธรรมมาใช้ในการบริหารจัดการส่งเสริมการทำงานของบุคลากรอย่างเป็นรูปธรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยนำเข้า (Input) กับผลผลิต (Output) ที่ได้รับออกมา ดังนั้น ตามทฤษฎีนี้ประสิทธิภาพจึงเท่ากับผลผลิตลบด้วยปัจจัยนำเข้าและถ้าเป็นการบริหารราชการ และองค์กรก็บวกกับความพึงพอใจของผู้รับบริการ (Satisfaction) เข้าไปด้วย (Herbert & Simon, 1960)

สรุปว่า การปฏิบัติงานของบุคลากรยุคชีวิตวิถีใหม่นั้นมีการปรับวิถีชีวิตใหม่ ดังนี้ 1. การปรับตัวของบริษัทและองค์กรต่าง ๆ (Digital Transformation) เข้ามาใช้อย่างมากไม่ว่าจะเป็นการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ 2. พฤติกรรมของมนุษย์ที่เปลี่ยนไปในชีวิตประจำวัน (Human Behavior) ซึ่งส่วนใหญ่เราจะเห็นว่าเทคโนโลยีใหม่ ๆ หรือบริการที่เพิ่มความสะดวกสบาย 3. การนำงานกลับมาทำที่บ้าน (Work from Home) จากเดิมที่องค์กรต่าง ๆ จะทำงานที่ทำงานมีการเพิ่มเติก เพิ่มออฟฟิศ 4. กรอบความคิด (Mindset) คือ กระบวนการทางความคิดเป็นความเชื่อที่มีผลต่อพฤติกรรมที่ฝังอยู่ในตัวมนุษย์แต่ไม่ได้แสดงออกชัดเจน ทำให้เกิดเป็นทัศนคติและประสบการณ์ต่าง ๆ

การประยุกต์หลักภาวนา 4 กับการส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรยุค ชีวิตวิถีใหม่

หลักภาวนา 4 เป็นคุณสมบัติที่มีคุณค่าให้แก่บุคคลพระพุทธศาสนาให้มีความสำคัญกับการพัฒนาตน บุคคลผู้มีการพัฒนาแล้ว ถือเป็นบุคคลสูงสุด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2546) ควรค่าแก่การบูชา ซึ่งยกย่องเช่นนั้นเกิดจากคุณสมบัติของภาวนา 4 ที่เป็นผลของการฝึกตน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2546) ทั้งนี้ หลักภาวนา 4 ตอนปฏิบัติการฝึกสิกขามี 3 แต่ทำไมตอนวัดผลภาวนามี 4 ไม่เท่ากันทำไม (ในเวลาทำการฝึก) จัดจึงเป็นสิกขา 3 และ (ในเวลาวัดผลคนที่ได้รับการฝึก) จึงจัดเป็นภาวนา 4 ในยุค ชีวิตวิถีใหม่ อย่างไรก็ตามที่ชี้แจงแล้วว่าธรรมชาติปฏิบัติการต้องจัดให้ตรงสอดคล้องกับระบบความเป็นไปของธรรมชาติแต่ตอนวัดผลไม่ต้องจัดให้ตรงกันแล้ว เพราะ วัดดูประสงค์อยู่ที่จะมองดูผลที่เกิดขึ้นแล้วซึ่งมุ่งที่จะให้เห็นชัดเจนตอนนี้ถ้าแยกละเอียดออกไป ซึ่ง ภาวนา แปลว่าทำให้เจริญ ทำให้เป็น ทำให้มีขึ้น หรือฝึกอบรมในภาษาบาลีมีความหมายว่า “วฑฒนา” คือ วัฒนาหรือพัฒนา และมีคำหนึ่งที่มีความหมายใช้แทนกันได้ คือ “สิกขา” ภาวนาจัดเป็น 4 อย่างคือ

1. กายภาวนา คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
 2. ศิลภาวนา คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม
 3. จิตภาวนา คือ การเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจ
 4. ปัญญาภาวนา คือ การเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจและการหยั่งรู้ความจริง
- หลักภาวนา 4 ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนานั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาให้กับการส่งเสริมการทำงานของบุคลากรในสังคมไทยได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยจะเห็นได้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นหลาย ๆ ด้านทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และเศรษฐกิจ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2544) การส่งเสริมการทำงานของบุคลากรสามารถรักษาความสมดุลของชีวิต และปรับตัวเองให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้นั้น ต้องอาศัยปัจจัย ส่วนบุคคล และปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความรู้ ความเชื่อ ทัศนคติ ค่านิยม การเรียนรู้ และการปฏิบัติตัวของบุคลากร และปัจจัยภายนอก ได้แก่ สิ่งแวดล้อม ครอบครัว ชุมชน เป็นต้น

อย่างที่กล่าวมาแล้วว่าหลักภาวนา 4 นี้ใช้ในการวัดผลเพื่อดูว่าด้านต่าง ๆ ของการพัฒนาชีวิตของผู้นั้น ได้รับการพัฒนาครบถ้วนหรือไม่ ดังนั้น เพื่อจะดูให้ชัดเจนได้แยกบางส่วนละเอียดออกไปอีกส่วนที่แยกออกไปอีกนี้ คือ สิกขาข้อที่ 1 (ศีล) ซึ่งในภาวนาแบ่งออกไปเป็นภาวนา 2 ข้อ คือ

กายภาวนาและศีลภาวนา ทำไมจึงแบ่งสิกขาข้อศีลเป็นภาวนา 2 ข้อที่จริงสิกขา ด้านที่ 1 คือ ศีลนั้นมี 2 ส่วนในตัว เมื่อจัดเป็นภาวนาจึงแยกเป็น 2 ได้ทันที คือ

1. ศีลในส่วนที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกาย (ที่เรียกว่าสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ) ได้แก่ความสัมพันธ์กับวัตถุหรือโลกของวัตถุและธรรมชาติส่วนอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์เช่น เรื่อง ปัจจัย 4 สิ่งที่เราบริโภคใช้สอยทุกอย่างและธรรมชาติแวดล้อมทั่วไป ส่วนนี้ที่แยกออกไปจัดเป็น กายภาวนา

2. ศีลในส่วนที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ บุคคลอื่นในสังคมมนุษย์ด้วยกัน ได้แก่ ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่ร่วมกันด้วยดีในหมู่มนุษย์ที่จะไม่เบียดเบียนกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันส่วนนี้แยกออกไปจัดเป็น ศีลภาวนา ในไตรสิกขาศีลครอบคลุมความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางวัตถุ หรือทางกายภาพและทางสังคม รวมไว้ในข้อเดียวกันแต่เมื่อจัดเป็นภาวนาท่านแยกกันชัดเจนเป็น 2 ข้อโดยยกเรื่องความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในโลกวัตถุแยกออกไปเป็นกายภาวนา ส่วนเรื่อง ความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ในสังคมจัดไว้ในข้อศีลภาวนา ทำไมตอนที่เบี่ยงสิกขาไม่แยกแต่ตอนเป็น ภาวนาจึงแยกอย่างที่กล่าวแล้วว่าในเวลาฝึกหรือในกระบวนการฝึกศึกษาองค์ทั้ง 3 อย่างของไตรสิกขาจะทำงานประสานไปด้วยกันในศีลที่มี 2 ส่วน คือ ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพในโลกวัตถุและความสัมพันธ์กับมนุษย์ในสังคมนั้นส่วนที่สัมพันธ์แต่ละครั้งจะเป็นอันใดอันหนึ่งอย่างเดียวในกรณีหนึ่งๆ ศีลอาจจะเป็นความสัมพันธ์ด้านที่ 1 (กายภาพ) หรือด้านที่ 2 (สังคม) ก็ได้แต่ต้องอย่างใดอย่างหนึ่ง

หลักคำสอนว่าด้วยประโยชน์สุขที่พึงได้ อันเกิดจากการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ด้วยความเมตตากรุณา อันถือเป็นคำสอนแห่งความพอดีในการนำไปปฏิบัติ เพื่อเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตเพื่อนำตนเองออกจากทุกข์ จุดหมายที่แท้จริง คือ ค้นพบความสุขอันเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันทางสังคม อันจะนำไปสู่การมีชีวิตที่สุขสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องในสังคม ภาวะที่เป็นสุขที่สมบูรณ์ โดยประกอบด้วย สุขภาวะทางกาย จิตใจ สังคม และปัญญา รวมเรียกว่า “สุขภาวะองค์รวม” พุทธศาสนามี แนวคิดว่า ทั้งทุกข์และสุขเป็นธรรมชาติของชีวิต มนุษย์ต้องยอมรับและพัฒนาทั้งทุกข์และสุข เพื่อให้เกิดดุลยภาพในการดำเนินชีวิต โดยไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เหล่านี้จึงเรียกว่า “พัฒนาปัญญา” ที่จะเชื่อมโยงต่อการมีสุขภาพร่างกาย จิตใจ และตระหนักถึงสุขภาวะองค์รวมที่ยั่งยืน จากการได้รับความพึงพอใจ จากการได้เห็น ได้ฟัง ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส และได้สัมผัส หรือเรียกว่า “กามคุณ 5” ดังนั้น การดำเนินวิถีชีวิตที่ดั่งตามหลักไตรสิกขา จนเกิดเป็นพัฒนาการอย่างเป็นองค์รวมทั้ง 3 ด้าน คือ

(1) พฤติกรรม (ศีลสิกขา) การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (กายภาวนา) ตั้งแต่ สุขนิสัยในการดูแลรักษาร่างกาย ในเรื่องกิริยามารยาท-การกินอยู่ดูฟังเป็น ฝึกนิสัยการพิจารณาให้รู้จักเลือกเสพสิ่งบริโภคปัจจัย 4 และสื่อข้อมูลต่าง ๆ ให้เกิดคุณประโยชน์ด้วยสติ และปัญญา ให้รู้จักความพอดี-พอประมาณ ในการแสวงหา-บริโภค-ถือครอง-สะสม สิ่งเสพบริโภคต่าง ๆ รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคม (ศีลภาวนา) มีการแบ่งปันสงเคราะห์ช่วยเหลือกัน จูงใจให้ปฏิบัติตนตามระเบียบกฎเกณฑ์อันเป็นวินัย จนนำไปสู่การปลูกฝังและเสริมสร้างความมีวินัยในตนเอง กำกับตนเองได้มีวิถีชีวิตที่ปิดทางเสื่อมจากอบายมุขและสิ่งมอมเมาทั้งหลาย ทำให้ไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น โดยมีศีล 5 เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตที่จะนำไปสู่ความเจริญ

(2) จิตใจ (จิตตสิกขา หรือ จิตตภาวนา) การมี “สมรรถภาวะ” ที่ดี คือ มีสติ สมาธิ ความตั้งมั่น เข้มแข็งมุ่งมั่นทำดีด้วยใจกล้าหาญ อดทน ขยันหมั่นเพียร สามารถฟันฝ่าอุปสรรคผ่านความยากลำบาก พึ่งตนเองได้ รวมถึงการมี “คุณภาวะ” ที่ดี คือ มีความกตัญญูรู้คุณ มีจิตใจเมตตากรุณา โอบอ้อมอารี มีน้ำใจ ละอายชั่วกลัวบาป รับผิดชอบเกิดจิตที่เป็นบุญเป็นกุศลอย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนพัฒนาให้มีสุขภาวะที่ดี ให้มีความสุข สุข ความร่าเริงเบิกบาน มองโลกในแง่ดี เกิดแรงบันดาลใจในการเรียนรู้

(3) ปัญญา (ปัญญาสิกขา หรือ ปัญญาภาวนา) การพัฒนาให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใส และมีความเข้าใจในพระรัตนตรัย ในกฎแห่งกรรม และในหลักบาปบุญคุณโทษ พัฒนาให้มีทักษะและอุปนิสัยในการเรียนรู้ที่ดีตลอดจนฝึกให้สามารถนำเสนอถ่ายทอดได้ทั้งแบบกลุ่มและรายบุคคลอยู่เสมอและสร้างเงื่อนไขให้เกิดการนำไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตจริง เท้าทันต่อสิ่งเร้าภายนอกและกิเลสภายในตน สามารถแก้ไขปัญหาวิตได้ สามารถนำหลักธรรมไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ มีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติธรรมให้เกิดปัญญาเข้าใจสัจธรรมในชีวิตได้ตามวุฒิภาวะของตน สามารถที่พัฒนาไปสู่การปฏิบัติธรรมให้เกิดความเจริญงอกงามในธรรมที่สูงยิ่งขึ้นไป ซึ่งกระบวนการศึกษาทั้ง 3 ด้านนี้ ต้องเกื้อกูลสัมพันธ์กัน กล่าวคือ การศึกษาทางด้านพฤติกรรมจะเป็นฐานให้เกิดความเจริญงอกงามทางจิตใจและปัญญา การศึกษาทางด้านจิตใจจะเป็นกำลังรักษาและสืบต่อพฤติกรรมที่ดีงามให้คงอยู่อย่างยั่งยืน และพร้อมที่จะพัฒนาไปสู่ปัญญา การศึกษาทางด้านปัญญาจะย้อนกลับมากำกับ เกื้อหนุน และพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปอีก

การพัฒนาตัวบุคคล ทางร่างกาย และจิตใจ ผู้ที่พัฒนาด้านแล้วย่อมได้รับความเคารพนับถือยกย่องเชิดชูซึ่งตรงกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาตอนหนึ่งที่ว่า “ทนต์ เสฏโฐมนุสเสสุ” “ในหมู่มนุษย์ ผู้ฝึกตนได้แล้ว เป็นผู้ประเสริฐสุด” (ขุ.ธ. 25/57) หมายความว่า การได้ฝึกตนให้ดีย่อมเป็นผู้ประเสริฐสุด ดังนั้น บุคคลที่พัฒนาด้านได้ดี คือ บุคคลที่สามารถอยู่เหนืออำนาจของความเคยชิน บุคคลประเภทนี้จะปรับตัวพัฒนาขึ้นไปเรื่อย ๆ ซึ่งถือว่าเป็นความสามารถพิเศษ การพัฒนาด้านจะช่วยให้บุคคลสำรวมกาย และใจมากขึ้นรู้จัก และควบคุมตนเองในการแสดงออก

ได้อย่างเหมาะสมรู้จักข่มใจมีความอดทนอดกลั้น เพื่อรักษาความดีความงามของตนจนได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตร คือเป็นมิตรกับบุคคลทั่วไปได้อย่างดี หรือ การพัฒนา คือ การสร้างความเป็นคนใหม่ในตนเองให้มีสุขภาพกายที่แข็งแรงสุขภาพจิตที่ดีมีทักษะกำลังใจมีจุดหมายหมายของชีวิต (สงวน สุทธิเลิศอรุณ, 2543)

การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของบุคลากรเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงามได้นั้น หลักการนี้สามารถนำไปใช้พัฒนา 4 ด้าน กล่าวได้ว่า หลักภาวนา 4 เป็นการดูแลสุขภาพร่างกายและจิตใจให้สัมพันธ์เชื่อมโยงสมดุอย่างปกติหรือเป็นองค์รวมของบุคคลนั่นเอง ซึ่งองค์รวมจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยความสัมพันธ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อมจะขาดด้านใดด้านหนึ่งไปไม่ได้ ในการดูแลตนเองแบบองค์รวม ประกอบด้วย

1. การพัฒนาด้านร่างกาย (กายภาวนา) เป็นการพัฒนาร่างกายให้สัมพันธ์กับทางกายภาพ เป็นสิ่งที่บุคลากรไม่ควรมองข้าม การรู้จักใช้อินทรีย์อย่างมีสติ เลือกที่จะดูเป็น ฟังเป็น ด้วยปัญญา เสพปัจจัย 4 สิ่งของอย่างฉลาด ไม่มัวเมาหรือลุ่มหลง จะส่งผลให้บุคลากรมีสุขภาพแข็งแรง จึงเป็นปัจจัยด้านหนึ่งที่บุคลากรสามารถประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อชีวิตที่ดีงาม

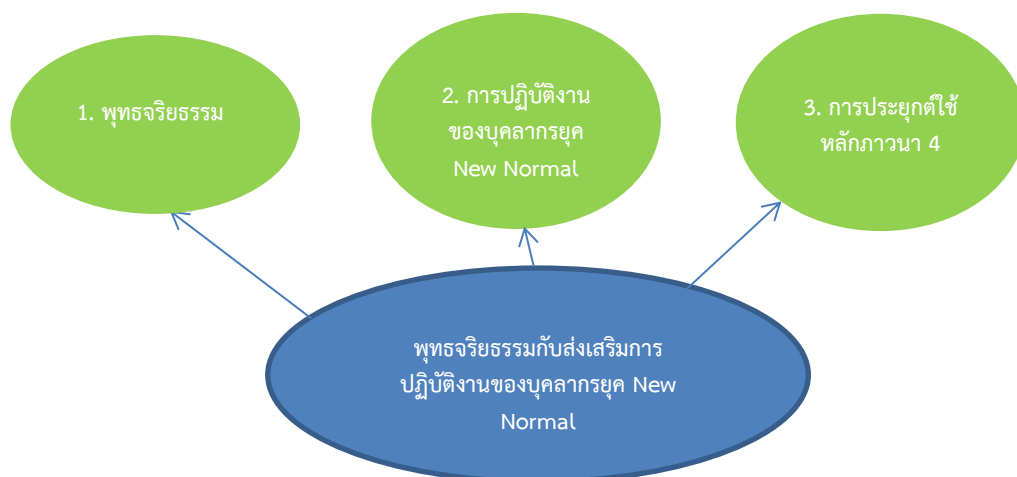
2. การพัฒนาด้านสัมพันธภาพทางสังคม (ศีลภาวนา) เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นส่วนหนึ่งที่แสดงออกทางร่างกายการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม มีพฤติกรรมดีงามในความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มีการปรับตัวเข้ากับสังคมได้ดี ดังนั้น ศีลภาวนาสำหรับบุคลากร จึงหมายถึง การมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้างไม่ว่าจะเป็นญาติ พี่น้อง เพื่อน การมีทัศนคติที่ดีต่อบุคคลรอบข้าง บุคลากรที่มีความสุขต้องสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่ตนเองอยู่ได้อย่างเหมาะสม เช่น การปรับตัวเพื่อเตรียมรับสภาพร่างกายที่เริ่มเสื่อมโทรมลงการปรับตัวยอมรับภาวะความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น การปรับตัว แบ่งออกเป็นปรับตัวภายนอก เช่น สุขภาพอนามัย การปรับตัวภายใน เช่น การยอมรับการพลัดพรากการสูญเสีย แต่การปรับตัวภายนอกง่ายกว่าการปรับตัวภายใน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสัมพันธภาพทางสังคมที่ส่งผลต่อสุขภาพบุคลากรโดยตรง

3. การพัฒนาด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) เป็นการทำให้จิตใจให้เจริญองงาม ดีงาม เข้มแข็งมีความสุข เบิกบาน การที่บุคลากรจะสุขใจได้ต้องเริ่มที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ก่อนหลังจากนั้นศรัทธาจะช่วยให้บุคลากรเจริญเมตตาและปฏิบัติสมาธิตามมาทั้งการเจริญเมตตาและปฏิบัติสมาธิจะช่วยให้บุคลากรมีจิตใจที่สงบมากยิ่งขึ้นรวมถึงสามารถแก้ปัญหาด้านสุขภาพของบุคลากรให้บรรเทาลงด้วย

4. การพัฒนาด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) เมื่อจิตได้รับการพัฒนาแล้วย่อมส่งผลให้เอื้อต่อการพัฒนาปัญญา การพัฒนาด้านปัญญามีความสำคัญมาก เพราะปัญญาสามารถช่วยให้บุคคลสามารถพิจารณาทุกสิ่งตามความเป็นจริงเกิดความเข้าใจ และสามารถส่งผลให้เกิดการแก้ปัญหาที่ดีได้ ทั้งนี้ การฝึกอบรมเจริญปัญญา เป็นการสร้างความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ให้รู้จักคิด

พิจารณาแก้ปัญหา ทำใหม่มีจิตใจเป็นสุขไร้ทุกข์ ปัญญาเป็นตัวแก้ปัญหาที่แท้จริง การจะพัฒนาปัญญาจะต้องอาศัยสมาธิภาวนา เพราะเป็นองค์ประกอบสำคัญของมรรคในฐานะเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติธรรม การพัฒนาปัญญาสำหรับบุคคลากรจะเกิดได้นั้นต้องอาศัยปัจจัยสองตัว คือ ปรัตติยะ ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก และโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นปัจจัยภายในปัจจัยทั้งสองเชื่อมโยงสัมพันธ์ก่อให้เกิดสมาธิภาวนา ซึ่งเป็นปัญญาช่วยให้บุคคลากรเข้าใจความจริง และส่งผลให้อยู่กับความจริงได้อย่างมีความสุขการดูแลตนเองของบุคคลากร (พระสุนทรกิตติคุณ, 2560)

ในการดูแลสุขภาวะของบุคคลากรเชิงพุทธสู่องค์ความรู้ในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม โดยใช้หลักธรรมไตรสิกขา อันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา สามารถแยกย่อยลงสู่การปฏิบัติเพื่อวัดผลได้ คือ หลักภavana 4 ประการ ประกอบด้วย กายภavana ศีลภavana จิตตภavana และปัญญาภavana ซึ่งการนำหลักภavana 4 มาประยุกต์ใช้ในการดูแลตนเองของบุคคลากรนั้น สามารถใช้หลักกายภavana เพื่อดูแลการพัฒนาร่างกายให้สัมพันธ์กับ ทางกายภาพ การรู้จักใช้อินทรีย์อย่างมีสติเลือกที่จะดูเป็น ฟังเป็น กินเป็น ด้วยปัญญา ไม่มัวเมาหรือลุ่มหลง อันจะส่งผลให้บุคคลากรมีสุขภาพแข็งแรง ใช้หลักศีลภavana หรือการพัฒนาศีล รวมถึงการไม่เบียดเบียนผู้อื่น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสัมพันธ์ทางสังคมที่ส่งผลต่อสุขภาพบุคคลากรโดยตรง เมื่อด้านร่างกายได้รับการพัฒนาแล้ว สิ่งที่ต้องพัฒนาต่อไป คือ ด้านจิตใจ โดยใช้หลักจิตตภavana เพื่อเป็นเครื่องมือในการทำจิตให้เจริญงอกงาม ดีงาม เข้มแข็ง ให้ บุคคลากรมีความสุขเบิกบาน และใช้หลักปัญญาภavana เพื่อการพัฒนาปัญญาสำหรับบุคคลากรซึ่งต้องอาศัยปัจจัยสองตัว คือ ปรัตติยะ ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกและโยนิโสมนสิการซึ่งเป็นปัจจัยภายใน เชื่อมโยงสัมพันธ์ให้เกิดสมาธิภาวนาซึ่งเป็นปัญญาช่วยให้บุคคลากรเข้าใจความจริง และอยู่กับความจริงได้อย่างมีความสุข (พระครูสิริวัชรนิทศน์ (ภริณัฐ ดิขสวรรค์), 2562)

ภาพที่ 1 แสดงพุทธจริยธรรมกับส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรยุค ชีวิตวิถีใหม่

สรุปได้ว่า หลักภาวนา 4 สามารถนำมาปรับใช้ในพุทธจริยธรรมกับส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรยุคชีวิตวิถีใหม่ จะทำให้เกิดความสุขทางกายและปฏิบัติตามหลักจิตตภาวนา และปัญญาภาวนา จะทำให้เกิดความสุขทางใจ ซึ่งบุคลากรที่ปฏิบัติตามโดยสมบูรณ์แล้วย่อมส่งผลให้การปฏิบัติงานที่ดีตามมาด้วย

1) กายภาวนา สามารถส่งเสริมการทำงานของบุคคลในยุควิถีชีวิตใหม่เป็นการดูแลตนเอง ด้านกายภาพให้รู้จักเลือกใช้ปัจจัย 4 การทานอาหาร และการออกกำลังกาย ศิลภาวนา เป็นการดูแลตนเองด้านสัมพันธภาพกับผู้อื่น รู้จักการปรับตัวเข้ากับคนอื่นในสังคม มีวินัยในการดำเนินชีวิต

2) ศิลภาวนา สามารถส่งเสริมการทำงานของบุคคลในยุควิถีชีวิตใหม่เป็นการดูแลสภาวะจิตใจตนเองให้มีความสุข สงบ มีสมาธิ มีความเมตตาต่อตนเองและผู้อื่น

3) จิตภาวนา สามารถส่งเสริมการทำงานของบุคคลในยุควิถีชีวิตใหม่นั้นเป็นการคิดพิจารณาทุกสิ่งอย่างรอบคอบมีสมาธิปฏิภาณในการดำเนินชีวิต

4) ปัญญาภาวนา สามารถส่งเสริมการทำงานของบุคคลในยุควิถีชีวิตใหม่ ด้วยการใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ด้วยความรอบคอบ

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2563). *การตื่นตัวกับ COVID-19 และการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- บุญเรือน ทองทิพย์. (2563). โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) กับศักยภาพของผู้นำต่อการพัฒนาองค์กรแบบ ชีวิตวิถีใหม่. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ*. 5(1). 434-446.
- ปรัชญา เวสารัชช์. (2551). จริยธรรมสำหรับนักการเมือง และเจ้าหน้าที่ของรัฐ. *วารสารผู้ตรวจการแผ่นดิน*. 1(4), 7 – 24
- พระครูสิริภุญญิทัสน์ (ภุญญฺญ ดิษสวรงค์). (2562). วิธีการดำเนินชีวิตบุคลากรตามหลักพุทธธรรม. *วารสารวิจัยวิชาการ*. 2(2), 107-119.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2540). *พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- _____. (2544). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: ดวงแก้ว.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- พระสุนทรกิตติคุณ. (2560). หลักพุทธธรรมกับการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมในบุคลากร. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏ*. 3(1), 11-25.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สงวน สุทธิเลิศอรุณ. (2543). พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อักษร
ราพีพัฒน์.

อริสรา อินยาศรี, (2553). การจัดทำบริหารสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภายใต้
แผนพัฒนาสามปีขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน (วิทยานิพนธ์ สาขารัฐ
ประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Herbert A. & Simon. H. A. (1960). *Administrative Behavior*. New York: McMillan.